

TÓTH IMRE

A fekete dió

Az öntéstalajok, lejtő hordaléktalajok és egyéb termőrétegű, jó víz- és tápanyaggazdálkodású termőhelyek levegős talajszerkezetű és állapotú területeinek legértékesebb fája lehet a fekete dió, ha 50–70 cm vastag méretűvé tudjuk törzsét nevelni. Szakirodalmunk viszonylag keveset foglalkozik e fával, ezért talán hasznos lehet tapasztalataim, adatgyűjtéseim közreadása.

A fekete dió, vagy amerikai dió (*Juglans nigra* L.) hazája Észak-Amerika. Kanada déli csücskén, az Erie és Ontario tavak mellékén és az Egyesült Államok nagy területén a 32–44. szélességi fokok közötti terület ártereinek rövid idejű, futó árvizekkel előntött magas partjain és területein honos. A fehér kőris (*Fraxinus americana* L.), kései meggy, amerikai hárs és tölgyek, gyertyán és tulipánfa társaságában otthonos. Mind **Csapody István** — **Rott Ferenc**, mind **Vancsura Rudolf** dendrológiája tartalmazza a legfontosabb tudnivalókat. **Ajtay Viktor** „Tájékoztató az erdőgazdaságban tenyésztendő fajok megválasztásához” (OEE 1950., p. 26–27) majdnem minden lényegesre kitér a fekete diónál. Az *Erdészeti-Vadászati és Faipari Lexikon* „Dió” címszava is eléggé részletesen beszél e fajáról. **Magyar Pál** „Alföldfásítás II.” kötete pedig még a homoki, ártéri és láptalajú konkrét tapasztalatokat is ismerteti. (Ásotthalma, Decs határa stb.).

Mohácsy-Porpáczy „Diótermesztés” c. könyve felsorolja a kertészeti, étkezési célú nemesített változatokat is. Érdemes volna ezek erdészeti, fatermesztési alkalmasságával kísérletet tenni. **Palotás Ferenc** írt legutóbb a fekete dió fatermeléséről az *Erdészeti Kötet* 1973. évi számában. Az előzőek összefoglalásán túl fatermési táblát is szerkesztett a szokásosan sűrűn nevelt fekete diósainkról. E tanulmányra még visszatérnek. Természetesen találunk még rövid utalást a fekete dióra az erdőművelési, nemesítési, hullámtér fásítási tankönyvekben és írásokban.

A fentiekből kitűnik, hogy elsősorban az ár- és hullámtereken található olyan értékes termőhelyek, melyek a fekete dió igényeit legjobban kielégítik. Egyéb, jó homok- vagy vályogtalajon közeperdő főfájának ajánlják az akác 2–4 sarjztatásával párosítva. (Lehet esetleg más sarj is, FRNy, EH, vagy tuskósarjak is.) A hullámterek magasfekvésű, üde termőhelyein MJ, MSz, VSZ alsószintes állományai kívánatosak. A kifejezetten magas fekvésben, vagy átmentett ártéren a HJ, KJ, hársak, gyertyán is jó törzs- és talajárnyalói a diónak. Utólag történő alsószint-képzésre még a TJ is megfelel.

A fekete dió árvíztűrése nagyjából az akácéhoz hasonló. Kb. 20 cm-rel több előntést tűr el. A házi dió viszont a fekete diónál legalább 50 cm-rel magasabb fekvést igényel az ártéren, olyat, ahol már a gyertyán is megél. Azért említem a gyertyánt, mert néhány gyertyános kocsányostölgyes folt még ma is fellelhető az Alsó-Dunaártéren is.

A Szolnok közeli Rákóczi Tsz fekete dióra oltott nemes házi dió fajtái félméteres magassági fekvésbeli különbséget képesek áthidalni a hullámtereken, de durva hiba volna mocsári diónak propagálni a fekete diót. Viszont a fekete dió alanyú oltványok jó törzsalakú, gyorsan növekvő, korán termő diófákat adnak. Azért említem meg a fekete dió alany e víztűrési szerepét, mert a félméteres sáv megsokszorozza a csak kivételes magassági fekvésekhez képest az ártéri dióskert-létesítés lehetőségét. Azonban térjünk vissza a fekete dióra, mint értékes erdei fára. Az ország feketediósainak több mint 40%—a a Gemenci Állami Erdő- és Vadgazdaság (GÁ-EVG) területén áll, az ország fekete dió fakészletének pedig 66%—a van ott. Ez jól mutatja, hogy a dió igazi termőhelye az ártér. A 180m³/ha átlagos fakészlet azonban azt is jelenti, hogy itt is sok erőltetett fekete dió-erdősítés történt. *A szakmánkhöz csak felszínesen értők vagy a laza lelkiismeretűek gyakran vétenek a fekete dió termőhely-igény ismerete ellen.*

Az ártéri termőhely-típusokból az üde, magasfekvésű területek a legjobb fekete dió termőhelyek. A maga helyén olcsón, gyorsan, sikeresként befejezhető erdősítési lehetőség azonban kalandor erdősítésre ösztönöz. Fokozza még a tévedésre ösztönzést az a tévhit, hogy a fekete diót nem károsítja a vad.

E kérdést vizsgálva tapasztaljuk, hogy októberben a diósokban a vaddisznó élvezettel, harsogva ropogtatja a dió termését. Tehát a magvetéses felújítást, amely a gyors, jó növekedés és jó törzsalak előfeltételét jelenti, a disznó jelenléte kizárja. Az őz a dió rügyeit csípi le, hüvelyknyi törzsét agancsával szalagozza ki. A szarvas ezután lép színre. A karvastagságú diós széleit veri szét. Tehát mindössze annyi az igazság, hogy a szarvas kevésbé rágja le a hajtásokat, mint az őshonos fajok csemetéinél, így a diót nem erősen, hanem „csak” mérsekeltén károsítja.

A fekete diót lehet csemetéről is ültetni, de csak többször alávágott, elágazóvá tett gyökerű csemetével. Ezzel a vaddisznó károsítása kiiktatható. Az ilyen erdősítés azonban 4–5 évig guggol, hosszabb ideig szenved

a rőtvdától és csak később indul növekedésnek. Megéri tehát, ha bekerítjük a vágást és jó őszi szántásba, helyszínre vetjük a diót.

Elődeink megfontoltan, jó termőhelyre ültették már 1860-tól, először az ármentett ártérre Bédán, Karapancsán az idős, vagy már 10–20 éve letermelt fekete diósainkat. Ugyanígy 1925-től 1943-ig a Baja-környéki hullámtérben is nagy területen létesítettek állományokat. Itt nevekre is tudok hivatkozni. **Koltay György** a közalapítványi területen 1925-ben Alsónyék határában, majd példájára 1935-től az érseki uradalomnál **Party József** Bogyiszló, **Geosits Gyula**, **Benkő Béla** Baja és Sükösd határában vették a mai idők szép, középkorú állományait. Viszont sok rontott diós létesült hároméves terverdősítésként főként Karapancsán és Tiser-erdő mellett, de Lenesen is. Ezek száraz, vagy tömődött réti talajra kerültek.

Az erdősítés a *maggyűjtéssel* kezdődik. Az októberben földre hullott fekete diót vödörbe, vagy köténybe gyűjtik és kupacokba hordják. A diókupacokat lopás és disznókár megelőzése miatt a tárolóhelyre (csemeterkertbe) beszállítják és 30–40 cm magas prizmákban tárolják. Itt két hét alatt a dió zöld burka feketén szétfolyik. Ekkor történő enyhe bemelegedése nem okoz kárt. (A 40–50 cm-nél vastagabb prizma viszont károsan is befülledhet.) Ha a diót eladják, mosással lehet a fekete létől, burokmaradványtól megtisztítani. Jó 20 éven át exportált a Dunaártéri ÁEG és utódja, a GÁEVG ilyen, gépi úton mosott fekete diót. A mosott, szikkasztott diót még az ősszel nedves homokban *rétegelni* kell, különben átfekvővé válik.

Saját felhasználás esetén mosás nélkül, lucskosan, gumiköténnyel és gumi védőkesztyűvel csemeteültetőgép hasítékába kézzel történik novemberben, vagy február–márciusban a fekete dió helyszínre vetése. A tavaszi vetésre szánt dióprizmát kiszáradás ellen vékonyan avarral, vagy szalmával és 10–20 cm földréteggel takarva teletetjük úgy, hogy a csapadékvíz be tudjon szívódni a prizmába. Ugyanis, ha nem lucskosan telet át burokmaradványai között a dió, hanem kiszárad, akkor nem fog kikelni a vetés.

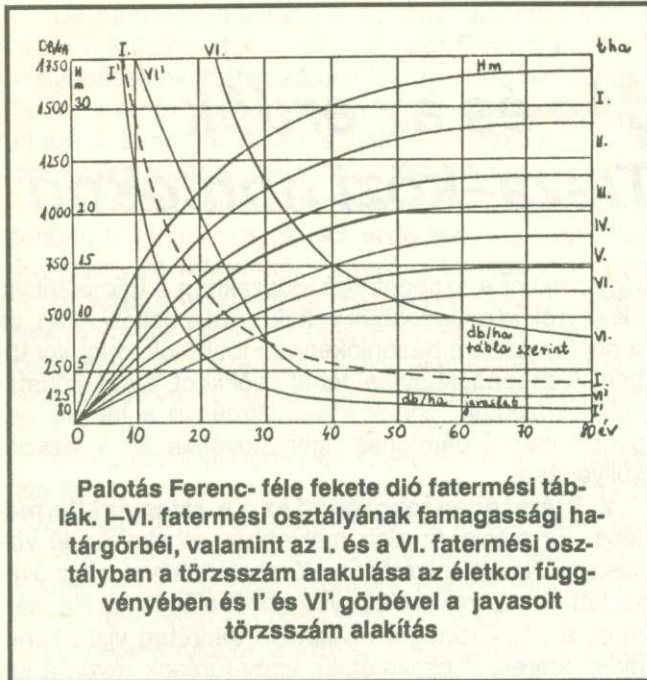
Milyen *talajelőkészítést* igényel a diós erdősítés? Régen nagyon bevált a mezőgazdasági elő- és közteshasználat. Ma, ha nem vadult el a vágásterület, tehát a véghasználat fél éven belül történt, a gondos vágástakarítás, 21–30 cm mély nehéztárcsás vágástörés, simítótárcsázás, simítózás elegendő. Ha a területen a csalán, utlapu, iszalag, folyondár, netán aranyvessző, selyemkóró jelentős mennyiségű, ezeket egy év feketeugar kezeléssel, azaz nehéz tárcsázással ki kell irtani. (Ez helyettesíti a mezőgazdasági előhasználatot.) Olcsó, hormonhatású gyomirtószer is felhasználható szükség esetén egy-egy tárcsázás helyett a 10–15

cm-es, fejlődő gyomokra.

A talajművelő gépek csak az ugar területen üzemeltethetők nagy teljesítménnyel, hatékonyan. Ezért az pazarol, aki a talajelőkészítésen és az ahhoz kapcsolódó gyomirtáson akar takarékoskodni. A hatékony gépi munkához természetesen előfeltétel az alacsony, mindössze 5 cm-nyi tuskómagasság és gondos vágástakarítás, amely után nem marad olyan méretű hulladék és maradékfa a területen, mely az ápolótárcsát irányából kitéríti. A simítózás után a gemenci lengőkaros ápolótárcsával történő oda-vissza menetben célszerű az ápolandó sorköztávot megjárni. Így kiderül, hogy mégis hol farol meg a tárcsa, hol szélesedik meg a sorköz. A következő sorközt ehhez kb. 40 cm-re húzódó széllel járja meg oda-vissza a tárcsa. A magvetést (ültetést) e 30–50 cm-nyi szalag középvonalában végezve, az nem szorul majd kézi ápolásra, csak sorközi tárcsázásra. A tárcsa azért megy el mindkét irányban, mert az ápolás alkalmával az egymást követő esetekben is ezt kell, hogy tegye, nehogy egy oldalra halmozza fel a földet. Feleslegesnek tűnik a sorköznek és a sor szalagjának a tárcsával kitűzése. De ha nem tesszük, akkor vagy a csemetét vágja ki a tárcsa ápoláskor, vagy túlzott biztonsággal túl széles ápolatlan sáv marad, és ezért egy-két évvel tovább kíván az erdősítés sorközi ápolást a befejezésig. (Ez a módszer természetesen nemcsak a fekete dió esetében alkalmazható.)

A dió-fiatalos további munkáit befejezett erdősítés ápolásaként célszerű végezni a lehetőség határáig. Ebből az első törzszám csökkentések is beletartoznak, hogy az elszámolási rendszer tisztítási előírásainak közttségei ne akadályozzák a szakszerű, gyakori beleenyúlást.

Most térek vissza Palotás Ferenc dolgozatára, fekete dió fatermési tábláira. A dolgozat a szerzőtől megszokott alapaossággal készült és pontosan tükrözi diósaink képét. A tölgyhöz hasonló nevelővágásokkal voltak azonban kezelve ezek az állományok. A fekete dió növekedésmentene viszont éppen fordított a tölgyhöz képest. A dió fiatal korában nő gyorsan és 40 éves korától lassan. Ez azt jelenti, hogy a diósban irreális a növedékfokozó gyérítés. A véghasználati hálózatot törzskiválasztó gyérítésekkel kell kialakítani. A diós nevelővágásai arra szolgálnak, hogy a viszonylag magas erdősítési mag- vagy csemeteszámot (a 2,2–2,5–2,8 m sortávolságban 0,5–1 m tótávolsággal történt erdősítést) gyakori, erőteljes törzszám apasztással (befejezett ápolások, tisztítás, törzskiválasztó gyérítések) a diós 40 éves koráig a 80–120 db/ha legszebb faegyedre leszorítsák. A további, legalább 40 év csak vastagodást szolgálhat. Csak néhány beteg egyed eltávolítása történik ezalatt a talajt és törzset árnyaló juhar, szil, hárs, gyertyán alsószint nevelővágása kapcsán.

Az ilyen állományneveléssel ugyan a fiatal és a rudas erdők készlethiányosak lesznek, de a 60 év felettiek fokozatosan túllépik a 100% sűrűség fatömeg értékét. A 80 év körüli diósainkból a legvastagabbak, melyek még idejében kapták a szokottnál erősebb gyéritést, 125% sűrűségűek. Még ennél is nagyobb értéket várhatunk, ha 35-40 éves korra kialakítjuk a nagykoronájú állományt célul tűzött véghasználati hálózatot. A kezdeti magas tőszámot a törzsek 6-8 méteres szakaszát ágmentessé nevelhetése indokolja. Nincs szükség azonban 10-14 m-es ágmentes törzszakaszra, mert mire ezek kialakulnak, csökkent lesz a korona és nem lesz képes a fa vastag törzs létrehozására.

A sűrűn nevelt diósok látszatra arra csábítanak, hogy épületfának használjuk az egyenes, nem sudarlós, hosszú törzseket. Ez azonban hiú ábránd, mert a dió nehéz fa, légszárazon is 0,7 körül van a fajsúlya. Kemény fa, nehéz bele szeget verni. A keményfához gyártott vastag szeg pedig repedést okoz. Fekete diókat tehát csak a lemezipari méreteket adó termőhelyeken és csak korai, erőteljes és gyakori törzskiválasztással szabad nevelni. A vastagabb gyéritési iparifát bútortáborlécé lehet feldolgozni. A 20 cm hámozási maradékhengerből adódó veszteség 35 cm rönkméretből 32%, 70 cm rönkméretből 8%. Az I. osztályú lemeztakaró ára kétszerese a II. osztályú lemeztakarónak. Ezért értékes a vastag rönk.

A legnagyobb értéknövekedést adó vágásérettségi kort akkor kell majd kiszámítani az évenkénti vastagodás értékének alapján, ha lesz így nevelt állományunk.

Nem kizárt, hogy 100-120 évet kap eredményül az ilyen mérésekre alapozott számítás.

A fekete dió fájának szíjácsa sárgásfehér, szárazon fehéres okker és 8-10 évgyűrű szélességű. Szórtlikacsú fa. Gesztje dióbarna. Bele 3-4 mm átmérőjű, 1-1,5 mm magas belsejtüregekkel.

Faanyagát az éger díszbogár, a hőscincér, a pikkelyes kőrisszú, a nyárfadarázs károsítják. Az élő fa rügyét tél végén a tollascsápú araszolóhernyó rágja ki. Levelét az ászkaszövő lepke károsítja. Gombakárosításra csak mérsékelten érzékeny. Hideg, nedves, levegőtlen talajon a gyökérgyökér (Rosellina necatrix) elrothaszthatja a gyökereket. Hasonló körülmények között gyökér és fatest pusztító a mézszínű galóca (Agaricus melleus). Még taplógombák is okozhatnak kárt a fában. A tavaszi sebzéseket a Nectria spórái fertőzik és rákos sebek keletkeznek. A levél fekete foltosságát a Marsonina Juglandis okozza.

Csúcscsúradásra a homok- vagy kavicsréteges termőhelyeken hajlamos az aszályos években, vagy a mesterséges talajvízelvonás, süllyesztés következtében. Ez utóbbi adódhat a talajvízszintet szabályozó tározóknak öntözésre történő túlhasználata következtében, vagy meliorációs műtárgyépítés miatti átmeneti talajvízsüllyesztéséből, vagy a talajvíznek más okból történt lesüllyesztéséből. Elemi kárként fagykár jelentkezhet. Mechanikai károsítások a fakitermelés, vonszolás kapcsán, gyökérroncsolás lánctalpas traktoroktól keletkezhet.

Összefoglalva az írottakat, megállapíthatjuk, hogy a fekete dió a neki való termőhelyen egyik legértékesebb lombos fánk. Fényigényes fa. Viszonylag kevés ellenség és betegség támadja. Csak vastag lemezipari rönk lehet a termelési cél. Ehhez azonban az első záródás elérésétől erőteljesen kell ritkítani és árnyéktűrő alsószinttel kell talaját a gyomosodástól megóvni. Még a magassági növekedés lassulása előtt, 35-40 éves korára a 80-120 db/ha tőszámot ki kell alakítani ahhoz, hogy nagy koronát nevelve véghasználati idejére ne csak a szélső fák, hanem az állomány egésze elérje a legnagyobb értéknövekedést adó vastagságot. Ilyen módon nevelendő diósok kialakításában kívánok fiatal szaktársaimnak sok sikert és örömet.

Az erdők védelmére alakult mozgalmak évente más-más erdei fafajra hívják fel a szakmai és a nagyközönség figyelmét Németországban. Így két éve a tölgy, tavaly a bükk és 1991-ben a **hárs az „év fája”**. Az előbbi kettő jelentőségét az erősen ellucosított erdők szükségesnek felismert átalakítása, elegyítése adja, míg a hársnak a községfásításban kívánok nagyobb szerepet szánni.

(AFZ 1990. 45. Ref.: Jérôme R.)